ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS
FOLIA OECONOMICA 138, 1996

Jarosław Neneman *

EKONOMICZNE ASPEKTY REPARACJI WOJENNYCH FINLANDII

1. WSTĘP

Na mocy paktu Ribbentrop-Mołotow Finlandia znalazła się w radzieckiej strefie wpływów, co oznaczać miało jej przyłączenie do ZSRR. Mimo paktu o nieagresji ZSRR zaatakował Finlandię w listopadzie 1939 r. Po pięciu miesiącach ciężkich walk wojnę zwaną zimową zakończyło podpisanie układu pokojowego narzucającego niekorzystne klauzule gospodarcze, polityczne i militarne. Trzy dni po ataku Niemiec na ZSRR Finowie przystąpili do tzw. Wojny Kontynuowanej, której celem było odzyskanie utraconych w Wojnie Zimowej terenów, co jednak nie powiodło się. W obliczu klęski militarnej Finlandia podpisała w 1944 r. zawieszenie broni, które mimo swych surowych warunków ocaliło jednak jej niepodległość. Efektem tego zawieszenia broni oprócz m. in. utraty części terytorium (w tym dostępu do Morza Barentsa) były wysokie reparacje wojenne. Ich spłata przypadła na okres bardzo trudny gospodarczo i politycznie (aż do 1947 r. nie było bowiem traktatu pokojowego między Finlandią a ZSRR – groźba inkorporacji, a co najmniej okupacji była więc całkiem realna). Miały więc one również swój polityczny aspekt; były w pewnym sensie walką o niepodległość, co tłumaczy realizację zobowiązań, o których sądziło się wówczas, że są niemożliwe do spełnienia.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie wpływu, jaki reparacje wywarły na rozwój gospodarczy Finlandii. Szczególna uwaga zwrócona zostanie na przedstawienie wpływu, jaki reparacje wywierały na tempo wzrostu dochodu narodowego Finlandii.

* Mgr, asystent w Instytucie Ekonomii UŁ.

2. PRZEBIEG I STRUKTURA REPARACJI

Artykuł 11 Porozumienia o zawieszeniu broni z 19 września 1944 stanowi, że straty wojenne wyrządzone Związkowi Radzieckiemu w wyniku działań wojennych i okupacji terytorium radzieckiego zostaną wyrównane w kwocie 300 mln dolarów płatnych w towarach w ciągu 6 lat[1]. W podjętych po podpisaniu rozejmu negocjacjach ustalono, że wartość reparacji liczona będzie w dolarach[2] na bazie cen z 1938 r. powiększonych o 15% w przypadku maszyn i urządzeń, a o 10% w przypadku innych dóbr finalnych[3]. Wartość dostaw wynosić miała 50 mln dolarów reparacyjnych rocznie, podzielonych na równe miesięczne części. Ustalono 199 grup towarowych i dokładne terminy dostaw w ramach poszczególnych grup. W porozumieniu brak było klauzuli *force majeure*, a każda zwłoka w dostawach karana była odsetkami w wysokości 5% miesięcznie, płatnymi w określonych przez ZSRR towarach.

W okresie osłabienia koniunktury i spadku cen forma płatności w naturze byłaby dla Finlandii korzystna, gdyż pozwalałaby uniknąć trudności z eksportem niezbędnym do zapewnienia nadwyżki w bilansie płatniczym koniecznej do spłat reparacji. Ponieważ jednak koniunktura na fiński eksport była w odbudowującej się Europie bardzo dobra, to taki tryb płatności okazał się dla Finów wielce niekorzystny. Uniemożliwił on bowiem rozwój eksportu wyrobów przemysłu drzewno-papierniczego, którego ceny były wyższe niż ustalone w umowie reparacyjnej. Ponadto płatności w naturze wymusiły szybki rozwój niektórych gałęzi przemysłu, które nie były tradycyjnymi przemysłami eksportowymi. Efektem tego była niska jakość i wysokie koszty produkcji, a tym samym niekonkurencyjność wyrobów tych przemysłów. Spowodowały one też konieczność importu surowców i półproduktów, których ceny silnie zwyżkowały. Ścisłe określenie struktury i terminów dostaw powodowało problemy z ich terminową realizacją (brak było możliwości kompensaty opóźnionych dostaw wcześniejszymi dostawami innych). Płatności w naturze przyczyniły się również do rozbudowy machiny biurokratycznej zajmującej się organizacją dostaw, spowodowały one też obecność radzieckiej komisji nadzorującej przebieg dostaw[4].

---

[1] Br. Suviranta, *Finland's War Indemnity*, „Bank of Finland Monthly Bulletin" 1946, Vol. 10–12, s. 19.

[2] Dolary te będziemy nazywać dolarami reparacyjnymi.

[3] Realna wartość dostaw przekroczyła 300 mln dolarów. Wynikało to z faktu, że od 1938 r. ceny wzrosły bardziej niż 10 czy 15%, ponadto część towarów nie miała cen światowych, co dadatkowo komplikowało prawidłowe wyliczenie ceny. Przykładem mogą tu być barki drewniane, które wyceniono na 15 000 dolarów reparacyjnych, a których faktyczne koszty wytworzenia wyniosły 2,5 mln FMK, tj. według ówczesnego kursu 180 000 $.

[4] Takie niedogodności spłat w naturze przedstawił Br. Suviranta, *Suomen Sotakorvaus ja maksukyky*, Helsinki-Ottava 1948, za: W. Friedrickson, *The Economic Recovery of Finland since World War II*, „The Journal of Political Economy", February 1960, s. 20.

Organizacja dostaw spoczęła w rękach 6-osobowej komisji rządowej powołanej jesienią 1944 r., której zadaniem było m. in. zawieranie umów na dostawy dóbr reparacyjnych oraz finansowanie dostaw z funduszów publicznych. Do zarządzania bieżącymi sprawami komisji powołano Delegaturę Przemysłu Reparacji Wojennych (tzw. SOTEVA), która z czasem rozrosła się, zatrudniając w 1948 r. 520 pracowników, a koszty jej działalności przekroczyły 1000 mln FMK (marek fińskich)[5].

W pierwszym roku spłat, które rozpoczęły się zaraz po podpisaniu rozejmu, dostarczono towary o łącznej wartości ponad 51,5 mln dolarów reparacyjnych, co oznaczało przekroczenie planu o 1,5 mln dolarów reparacyjnych. W niektórych grupach towarowych nastąpiły powtarzające się opóźnienia, co spowodowało nakładanie kar.

Choć w pierwszych latach spłat ciężar reparacji był największy (patrz tab. 2), to fakt, iż składały się one z artykułów przemysłu drzewno-papierniczego oraz używanych statków spowodował, że nie było większych technicznych problemów z realizacją dostaw. Pod koniec 1945 r. ZSRR przedłużył o 2 lata okres spłat, jednak stopniowa zmiana struktury (wzrost udziału artykułów przemysłowych) powodowała trudności natury technicznej, pogłębionej brakiem odpowiednich surowców i półproduktów oraz trudnościami transportowymi.

Na konferencji pokojowej w Paryżu w 1946 r. ZSRR odrzucił fińską prośbę o redukcję reparacji o 200 mln dolarów reparacyjnych. Niemniej jednak rząd radziecki zgodził się na pewne ustępstwa (redukcja kar, zmiana terminów dostaw niektórych towarów).

1 lipca 1948 r. ZSRR ogłosił redukcję pozostałych płatności o 50%, czyli o 73,5 mln dolarów reparacyjnych. Realnie jednak redukcja była mniejsza, gdyż dotyczyła ona głównie towarów niskoprzetworzonych, (m. in. tarcicy, celulozy) (patrz tab. 1), a więc tych, których ceny wzrosły mniej, niż dobór wysoko przetworzonych (np. statków, których redukcja nie dotyczyła w ogóle). W rezultacie tych nieproporcjonalnych redukcji 99% dostaw stanowiły dobra o wysokim stopniu przetworzenia. Powodowało to duże trudności związane z ich wyprodukowaniem pogłębione brakiem surowców i półproduktów, a także strajkami (jesień 1951 i rok 1952).

18 września 1952 r. ostatni pociąg z dostawami reparacyjnymi przekroczył granicę fińsko-radziecką. Do tego czasu Finlandia dostarczyła ZSRR towary o wartości 226,5 mln dolarów reparacyjnych. Faktyczna wartość dostaw wyniosła (według cen bieżących) 82 273 FMK[6]. W cenach stałych z roku 1952 reparacje miały wartość ok. 173 000 mln FMK, tj. ok. 570 mln dolarów (według ówczesnego kursu)[7].

---

[5] *Finlandia*, „Zeszyty Dokumentacyjne (Warszawa) 1957, t. 5(125), PISM, s. 16.

[6] *Statistical Yearbook 1954*, Helsinki, tab. 137; tamże szczegółowe informacje odnośnie wielkości i struktury dostaw w poszczególnych latach.

[7] „Bank of Finland Monthly Bulletin" 1952, Vol. 11–12, s. 22.

Tabela 1

Struktura dostaw reparacyjnych (w %)

Nazwa asortymentu	Plan dostaw wg umowy z 1944 r.	Realizacja dostaw do 30.06.1948 r.	Redukcja w poszczególnych grupach	Realizacja dostaw 1.07.1948–18.09.1952
Maszyny i urządzenia	33,3	37,6	46,8	45,2
Kable i liny	7,0	54,0	100,0	0,0
Statki				
– używane	4,6	100,0	–	–
– nowe	21,7	39,6	0,0	53,5
Produkty przemysłu papierniczego	17,5	65,3	96,2	1,0
Produkty przemysłu drzewnego	14,3	64,9	100,0	0,0
Inne	0,5	37,5	70,0	0,4
Ogółem	100	100		100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Unitas" 1948, No. 13.

Reparacje wojenne omówione powyżej, choć najpoważniejsze i najdotkliwsze, nie były jedynymi płatnościami fińskimi na rzecz ZSRR[8]. Warunki zawieszenia broni przewidywały także oddanie majątku fińskiego znajdującego się na terytoriach fińskich przyłączonych do ZSRR w wyniku Wojny Zimowej, a odzyskanych na trzy lata w trakcie Wojny Kontynuowanej. Do maja 1946 r., kiedy to strona radziecka umorzyła resztę zobowiązań wartość dostaw wyniosła 46,1 mln dolarów reparacyjnych (tj. ok. 74 mln ówczesnych dolarów). Oprócz tego Finlandia przekazała sprzęt wojskowy i zdobycze wojenne armii niemieckiej. Koszty ich gromadzenia i transportu wyniosły ok. 7 mln dolarów, do tego trzeba dodać jeszcze ok. 5 mln dolarów, gdyż część tych dostaw była w istocie fińska.

Na podstawie porozumień poczdamskich z 1945 r. oraz umowy ze stycznia 1946 r. z ZSRR, przejął on cały majątek oraz wszystkie aktywa niemieckie znajdujące się na terytorium Finlandii[9], a straty z tego tytułu wyniosły ok. 45 mln dolarów.

Wspomniane wyżej pozostałe płatności na rzecz ZSRR nie były z technicznego punktu widzenia tak uciążliwe. Były one jednak sporym obciążeniem ekonomicznym, gdyż kumulowały się z dostawami reparacyjnymi, które w pierwszych powojennych latach były największe. Udział tych płatności

[8] Szerzej na temat: *The Finland Yearbook*, ed. M. Toivola, Helsinki 1947, s. 88–89.

[9] Dotyczyło to również fińskiego długu wobec Niemiec.

w dostawach reparacyjnych wynosił w ciągu 3 pierwszych lat spłat odpowiednio 34%, 13% i 39%[10].

3. WPŁYW REPARACJI WOJENNYCH NA WZROST GOSPODARCZY W KONCEPCJACH POPYTOWYCH I PODAŻOWYCH

Aby określić wpływ reparacji na wzrost gospodarczy trzeba zbadać mechanizm ich oddziaływania na wzrost, to zaś zależy od warunków, w jakich funkcjonuje gospodarka: inny jest w warunkach pełnego wykorzystania mocy wytwórczych, gdy o wzroście decydują czynniki podażowe, a inny gdy istnieją niewykorzystane moce wytwórcze i zasadniczą rolę odgrywa efektywny popyt.

Jeśli więc gospodarka posiada wolne moce wytwórcze (tzn. majątek nie jest w pełni wykorzystany, nie istnieją również tzw. wąskie gardła), to o wielkości dochodu narodowego, a w konsekwencji i o jego wzroście decydują globalne wydatki. Wydatki te składają się m. in. z wydatków rządowych, które są znacznie zwiększane przez reparacje. Dlatego też według popytowych koncepcji wzrostu oddziaływają one pozytywnie na wzrost. Dostawy reparacyjne w naturze, szczególnie gdy struktura dostaw nie odpowiada możliwościom produkcyjnym (tak jak to było w przypadku Finlandii) wymagają znacznych inwestycji. Działa więc – powodujący przyrost globalnego popytu – mnożnik inwestycyjny. Występuje popytowy (dochodowy) efekt inwestycji, tak długo zaś, jak trwają reparacje nie występuje efekt podażowy. Wzrost popytu i związany z nim wzrost produkcji powoduje działanie akceleratora, następuje więc dalszy przyspieszony wzrost dochodu. Reparacje są więc znakomitym antidotum na załamanie koniunktury. Jako środek zwiększania globalnego popytu wydają się być znacznie lepsze niż zakopywanie butelek z pieniędzmi w kopalniach, czy też wzrost wydatków militarnych.

W gospodarce, która wykorzystuje w pełni swe moce wytwórcze lub w której istnieją wąskie gardła ograniczające wzrost produkcji, o wzroście decydują czynniki realne (praca, kapitał, ziemia i organizacja). W związku z tym reparacje ograniczające zasób czynników produkcji (dotyczyło to głównie kapitału, oraz w mniejszym stopniu pracy i organizacji) oddziaływają negatywnie na dochód narodowy i jego wzrost. O wzroście decydują w głównej mierze inwestycje, które zwiększają zdolności wytwórcze gospodarki. Wzrost inwestycji wymaga zwiększenia produkcji dóbr inwestycyjnych kosztem względnego spadku produkcji dóbr konsumpcyjnych. Występuje wtedy tzw. sytuacja Hayeka, tzn. sytuacja, w której „inwestorzy i konsumenci walczą niejako ze sobą o ograniczone ilości czynników produkcji"[11]. Reparacje

[10] Br. Suviranta, *The Completion of Finland's War Indemnities*, „Unitas" 1952, Vol. 3, s. 79.

[11] J. Pen, *Współczesna ekonomia*, PWE, Warszawa 1972, s. 67.

dodatkowo zaostrzają tę walkę, gdyż z jednej strony zmniejszają one tempo przyrostu zasobu czynników produkcji, z drugiej zaś zwiększają popyt inwestorów. Są one również jak gdyby „trzecią siłą" w tej walce, gdyż część dóbr opuszcza „pole walki" – gospodarkę – w postaci dostaw reparacyjnych nie zwiększając ani konsumpcji, ani inwestycji. Zwiększenie popytu inwestycyjnego powoduje mnożnikowy wzrost globalnego popytu, który jednak w sytuacji pełnego wykorzystania mocy wytwórczych nie powoduje wzrostu dochodu. Co gorsze, rezultatem owej „walki" jest chaos, inflacja i nierównowaga, które powodują zaburzenia w funkcjonowaniu gospodarki, osłabiając tym samym wzrost.

Precyzyjne określenie czy w gospodarce o wzroście decydują czynniki popytowe, czy podażowe nie wydaje się być możliwe, gdyż rzeczywistość jest dalece bardziej skomplikowana, by można było stosować ten prosty dychotomiczny podział. Można jedynie określić, które czynniki dominują w danym okresie.

Bez wątpienia w pierwszych powojennych latach o rozwoju gospodarki fińskiej decydowały czynniki podażowe. Bariera braku popytu efektywnego nie istniała, gdyż popyt znacznie przewyższał możliwości produkcyjne gospodarki. Przyczyną takiego stanu był z jednej strony spadek dochodu narodowego, z drugiej zaś wzrost popytu.

Tabela 2

Wybrane wskaźniki ekonomiczne w latach 1945–1953

Rok	Indeks dochodu narodowego 1938=100	Stopa inflacji (ceny hurtowe) (w %)	Udział reparacji w produkcie narodowym netto (w %)	Udział reparacji w eksporcie (w %)	Indeksy produkcji (1938=100)			
					rolnictwa	leśnictwa	przemysłu	przemysłu maszynowego
1945	87	43,6	7,3	156	62	67	87	–
1946	98	56,6	6,4	38	67	110	105	152
1947	104	20,3	5,6	23	70	100	117	175
1948	111	32,1	5,2	20	84	84	133	211
1949	117	0,7	4,3	19	96	66	140	224
1950	123	11,6	2,0	10	97	72	150	200
1951	135	89,4	2,0	7	101	90	174	254
1952	134	0,9	1,3	5	100	88	166	251
1953	136	–3,4	–	–	102	76	177	247

Źródło: „Bulletin of Statistics", April 1956, s. 6, 30; May 1956, s. 6, 7. „Unitas" 1952, No. 2, s. 78.

Spadek dochodu narodowego o 13% (patrz tab. 2) wynikał głównie z utraty 12% terytorium, nie był zaś bezpośrednim efektem działań wojennych. Utracone ziemie dostarczały bowiem ok. 11% produkcji brutto, w tym ok. 12% produkcji leśnictwa, 20% produkcji energii elektrycznej. Na terenach tych znajdowało się 13% majątku produkcyjnego[12]. Do utraty majątku przyczyniły się też rekwizycje statków fińskich dokonywane zarówno przez Niemców, jak i aliantów[13].

Największy spadek produkcji zanotowano w podstawowym sektorze gospodarki – rolnictwie i leśnictwie (patrz tab. 2). Niski poziom produkcji rolnej groził głodem i spowodował ścisłą reglamentację żywności. Spadek produkcji leśnictwa pociągnął za sobą spadek produkcji w przemyśle drzewno-papierniczym, którego wyroby stanowiły ponad 80% eksportu.

Zwiększony popyt wynikał z konieczności realizacji trzech celów: przesiedlenia 450 000 uchodźców z terenów zagarniętych przez ZSRR, odbudowy całkowicie zniszczonej Laponii oraz spłat reparacji.

Barierą wzrostu były niedobory surowców, paliw, środków transportu, wykwalifikowanej siły roboczej, żywności i kapitału. W miarę odbudowy kraju i wzrostu produkcji część tych ograniczeń zanikała. Lecz nawet po roku 1948, w którym – jak się powszechnie uważa – zakończono odbudowę gospodarki, nadal istniały „wąskie gardła" oraz częściowa reglamentacja niektórych dobór konsumpcyjnych i inwestycyjnych. Wówczas jednak coraz wyraźniej dawały o sobie znać czynniki popytowe, a załamanie koniunktury na wyroby przemysłu drzewno-papierniczego w 1952 r. spowodowało nawet krótkotrwałą recesję.

Niemożliwe jest dokładne oszacowanie wpływu reparacji na tempo wzrostu dochodu narodowego. Niewątpliwie jednak był on negatywny. Reparacje uszczupliły bowiem zasób majątku produkcyjnego funkcjonującego w gospodarce. Z bieżącej produkcji część dóbr kierowana była na dostawy, co zmniejszało tempo przyrostu majątku produkcyjnego[14]. Było to szczególnie dużym obciążeniem w pierwszych latach spłat, gdy stosunkowo dużą (patrz tab. 2) część dochodu narodowego przeznaczano na reparacje.

Dostawy reparacyjne obejmowały również surowce, co powodowało niepełne wykorzystanie mocy wytwórczych w niektórych gałęziach[15]. Istnienie

---

[12] R. Rossi, *The Finnish Economy Today*, „The Three Banks Review", (London) 1954, No. 24, s. 4.

[13] W latach 1938–1945 liczba statków fińskiej floty handlowej zmniejszyła się z 857 do 494, a ich tonaż spadł z 641 tys. ton do 267 tys. ton, za: *Finlandia....*

[14] Na przykład w ramach reparacji ZSRR otrzymał 105 jednostek pływających, za: *The Finland Yearbook...*, s. 84.

[15] Na przykład przemysł celulozowy wykorzystywał zaledwie 33% swojego potencjału produkcyjnego. Za: K. O. Alho, *The Present Economic Position in Finland*, „Bank of Finland Monthly Bulletin" 1946, No. 1–3.

bariery surowcowej nie było wyłącznie spowodowane reparacjami, jednakże ich wpływ, szczególnie w początkowym okresie, był duży.

W 1945 r. volumen importu wynosił tylko 13%, a eksportu 17% stanu z 1938 r. Wpływy eksportowe wynosiły zaledwie 14% wpływów z 1938 r., wskaźnik *terms of trade* wynosił bowiem 84%[16]. Oczywiście podstawową przyczyną spadku obrotów była wojna, która ograniczyła możliwości eksportowe gospodarki. Niemniej poważną barierą wzrostu eksportu były dostawy, które, jak wynika z tab. 2, były w 1945 r. wyższe o 56% od eksportu fińskiego. Niski eksport powodował drastyczne ograniczenie importu[17]. Niski import zaopatrzeniowy (szczególnie paliw) powodował niepełne wykorzystanie istniejących zdolności wytwórczych, gdyż absolutny priorytet miały dostawy dla przemysłu produkującego na potrzeby reparacji.

Fakt, że dostawy reparacyjne dotyczyły ściśle określonych towarów zmusił Finów do inwestowania w nowe gałęzie produkcji. Dotyczyło to szczególnie przemysłu maszynowego i stoczniowego. Duże nakłady na te branże przemysłu powodowały, że inne cierpiały na brak kapitału, co było jedną z przyczyn niepełnego wykorzystania ich mocy produkcyjnych. Brak szczegółowych danych, duża inflacja, a także wadliwy system cen nie pozwalają zweryfikować tezy o niskiej efektywności inwestycji w sektorze reparacyjnym. Wydaje się jednak pewne, że szczególnie w pierwszych latach po wojnie, ekonomicznie bardziej uzasadnione było inwestowanie w te gałęzie, w których wydajność pracy i jakość produkcji były wysokie, a koniunktura wyjątkowo pomyślna, niźli w gałęzie, gdzie zarówno wydajność, jak i jakość były niskie, a tym samym produkcja niekonkurencyjna i nieopłacalna. Jednak struktura dostaw odmienna od ukształtowanej struktury produkcji sprawiła, że Finowie zmuszeni byli podjąć inwestycje (często nieopłacalne), które jeszcze przez wiele lat negatywnie oddziaływały na gospodarkę fińską.

Reparacje były nie tylko wielkim problemem technicznym, ale także (a może przede wszystkim) dużym problemem finansowym. Trzeba było bowiem zapłacić właścicielom za mienie przekazane do ZSRR (np. używane statki), pokryć koszty produkcji dóbr reparacyjnych oraz koszty ich transportu do granicy, sfinansować nowe inwestycje. Tabela 2 podaje udział reparacji w produkcie narodowym netto. Jak widać udział ten nie był bardzo duży[18], w rzeczywistości jednak reparacje były większym ciężarem dla gospodarki[19].

---

[16] Wszystkie dane za: W. Friedrickson, *The Economic...*, s. 18.

[17] Na przykład import węgla spadł z 1,5 mln ton w 1938 r. do 0,1 mln ton w roku 1945, a ropy naftowej z 150 tys. ton do 5 tys. ton.

[18] Dla porównania niemieckie reparacje płacone w latach 1925–1930, stanowiły średnio 2,32% dochodu narodowego, za: Br. Suviranta, *Finland's War Indemnity...*, s. 20.

[19] Pominięto bowiem wiele kosztów pośrednich, często trudnych do oszacowania (np. koszty kredytów preferencyjnych czy administracji). Ponadto należy pamiętać, że reparacje nie były jedynymi płatnościami Finlandii na rzecz ZSRR.

Trzeba przy tym pamiętać, że gospodarka była w tym czasie obciążona jeszcze kosztami odbudowy Laponii, przesiedleniem uchodźców. Finlandia musiała sprostać tym zadaniom głównie własnymi siłami, gdyż nie uczestniczyła ona w planie Marshalla[20], a pomoc zagraniczna, z wyjątkiem początkowych lat, była niewielka[21].

W latach 1945–1946 wydatki rządu na reparacje stanowiły średnio 29% dochodów państwa (w latach 1947–1948 – 21%, a w 1949–1950 – 10%[22]).

Źródłem finansowania dostaw reparacyjnych oraz inwestycji była akumulacja (oraz częściowo zagraniczne kredyty). Terminowa spłata reparacji oraz realizacja innych celów wymagała więc zwiększenia akumulacji i ograniczenia konsumpcji. Realizacja tego przedsięwzięcia była jednak utrudniona z dwóch powodów. Po pierwsze, przy spadku dochodu narodowego stopa akumulacji obniża się na ogół szybciej niż stopa konsumpcji, gdyż konsumpcja jest bardziej stabilna. W latach 1938–1945 przy spadku dochodu o 13% konsumpcja spadła o 11%, a akumulacja o ok. 20%. W tych latach stopa akumulacji obniżyła się więc o 11%. (W późniejszych latach rosła ona szybciej niż stopa konsumpcji, w latach pięćdziesiątach stopa akumulacji przekroczyła 30%)[23]. Po drugie, spadek konsumpcji hamowała silna presja skumulowanego podczas wojny popytu restytucyjnego. Pamiętać przy tym należy, że ówczesna Finlandia była krajem bardzo biednym, toteż dalsze ograniczanie konsumpcji było z wielu względów niemożliwe[24].

Aby umożliwić ekspansję inwestycyjną i terminowe wywiązywanie się ze zobowiązań oraz realizację innych celów narodowy bank fiński (Bank of Finland) zastosował politykę łatwego pieniądza, czego rezultatem, mimo

---

[20] Spowodowane to było vetem ZSRR.

[21] W latach 1945 i 1946 w zaspokojeniu najpilniejszych potrzeb (żywność, leki, odzież) pomocy udzieliły USA i Szwecja. Zniszczona Laponia otrzymała pomoc z UNRY. Finowie otrzymali również kredyty (często w postaci dostaw określonych towarów np. kawy, zbóż). W latach 1945–1948 zadłużenie netto wzrosło do 131 mln dolarów (największe kredyty Finlandia otrzymała w 1946 r., stanowiły one wówczas 5,9% produktu narodowego netto). W latach 1948–1953 zadłużenie netto spadło o 34 mln dolarów, tak więc w latach 1945–1953 zadłużenie wzrosło tylko o 97 mln dolarów, za: „Bank of Finland Monthly Bulletin", 1953, No. 10, s. 28; 1956, No. 7, s. 21.

[22] W. Friedrickson, *The Economic...*, s. 21.

[23] Obliczone na podstawie: E. Laurila, *Finland's National Income After the War*, „Bank of Finland Monthly Bulletin" 1949, No. 7–8, s. 32.

[24] Rząd nie starał się nawet obniżyć konsumpcji poniżej pewnego minimum. Na przykład udział żywności i wyrobów tytoniowych w imporcie wzrósł z 14% w 1938 r. do 40% w roku 1945. Oczywiście ówczesny niski standard konsumpcji mógł być dalej obniżony, lecz taka polityka nie przyniosłaby pożądanych efektów. Z jednej strony osłabiłoby to fizyczną kondycję społeczeństwa, a tym samym jego zdolności produkcyjne, z drugiej zaś miałoby zły wpływ na chęć pracowników do pracy i bezsprzecznie doprowadziłoby do strajków, ograniczyłoby więc tempo wzrostu.

wzrostu podatków[25], był deficyt budżetowy[26]. Finansowanie inwestycji, reparacji i innych zobowiązań częściowo poprzez inflacyjną kreację kredytową doprowadziło nieuchronnie do inflacji (patrz tab. 2). Inflacja ta była też stymulowana przez żądania płacowe związków zawodowych oraz przez czynniki zewnętrzne (zmiany cen dóbr importowanych i eksportowanych). Taka wysoka inflacja miała wiele negatywnych krótko- i długookresowych następstw. Najważniejsze z nich to: spadek konkurencyjności wyrobów fińskich na rynkach światowych[27]; administrowanie cen i utrwalenie oczekiwań inflacyjnych, co powodowało, że trudno było w późniejszych latach je przełamać; wprowadzenie polityki parytetu dochodów, co powodowało, że wzrost zarobków jednej grupy zawodowej (dzięki np. wyższym cenom w eksporcie) wywoływał falę roszczeń, co przyspieszało tempo inflacji; spadek skłonności do oszczędzania, a wreszcie utrudnienie planowania i prowadzenia rachunku ekonomicznego. Innym długookresowym negatywnym aspektem inflacji jest to, że wymaga ona od rządu podjęcia polityki antyinflacyjnej, co z reguły oznacza recesję.

Inflacja oprócz tych wszystkich negatywnych następstw wywarła pewien dodatni wpływ na gospodarkę. Przyczyniła się ona bowiem w pewnym stopniu do powojennej ekspansji, stymulując inwestycje, utrzymując wysokie zatrudnienie. Sprawiła ona, że przedsiębiorcy lokowali wolne środki w maszyny i budynki. Niskie, często nawet realnie ujemne oprocentowanie kredytów skłaniało do inwestowania. I wreszcie gwałtowny wzrost przychodów sprawił, że gospodarka działała pod „dużym ciśnieniem" wykorzystując maksymalnie swe zasoby.

Reparacje sprawiły, że mimo stosunkowo szybkiego wzrostu dochodu narodowego z trudem osiągano przedwojenny poziom konsumpcji. Wynikało to z konieczności wzrostu stopy inwestycji i potrzeby zwiększenia nadwyżki eksportowej. Mimo, że przedwojenny poziom dochodu narodowego *per capita* przekroczono już w 1948 r., to przedwojenny poziom konsumpcji przekroczono dopiero na początku lat pięćdziesiątych. Dopiero w 1952 r. ostatecznie zakończono reglamentację dóbr konsumpcyjnych. Niskie tempo wzrostu konsumpcji doprowadziło do strajków[28] dezorganizujących produkcję. Silna presja związków zawodowych na wzrost płac (potem także dochodów rolników) doprowadziła do tego, że rosły one szybciej niż koszty utrzymania.

---

[25] Na przykład podatek dochodowy płacony przez przedsiębiorstwa wzrósł z 23% w 1938 r. do 60% w 1952 r., za: E. Laurila, *The Trend of Finland's National Income*, „Unitas" 1954, No. 2, s. 46.

[26] Przed wojną wpływy budżetu (głównie z ceł i podatków) były wyższe niż bieżące wydatki. Podobnie było i po wojnie, jednak rząd zaangażował ową nadwyżkę (wraz z funduszami z długu publicznego) na pośrednią i bezpośrednią działalność inwestycyjną oraz spłaty reparacji i odszkodowań. Szerzej na ten temat: W. Friedrickson, *The Economic...*, s. 30–32.

[27] Co wymuszało dalsze dewaluacje stymulujące inflację.

[28] Były one w dużej mierze spowodowane rywalizacją o wpływy nad związkami zawodowymi między komunistami a socjaldemokratami.

Efektem tego był wzrost udziału dochodów z pracy, który wzrósł z niespełna 50% w 1938 r. do ponad 60% ogólnych dochodów w roku 1948.

Stało się tak głównie kosztem spadku dochodów przedsiębiorstw i właścicieli nieruchomości[29]. (Redukcja ta była bezpośrednim następstwem ekonomicznej polityki kontroli państwa nad gospodarką, a możliwa w dużej mierze dzięki wysokiej inflacji). Spadek zysków, a jednocześnie silne żądania rewindykacyjne robotników (podnoszące koszty produkcji, a więc osłabiające konkurencyjność) wpływały w dłuższym czasie negatywnie na tempo wzrostu.

Reparacje były obok wojny i jej następstw jedną z przyczyn wzrostu roli państwa w gospodarce. Kwestią dyskusyjną jest, czy sprzyjało to wzrostowi, czy też nie. Według obecnie panujących poglądów wzrost taki negatywnie oddziałuje na kondycję gospodarki.

Według Kornaia wzrost roli państwa może dotyczyć sfery regulacyjnej (wzrost ingerencji państwa w mechanizmy gospodarcze) oraz sfery realnej (wzrost roli sektora państwowego w tworzeniu dochodu narodowego).

W przypadku Finlandii wzrost znaczenia państwa dotyczył szczególnie sfery regulacyjnej (m. in. indeksacja, polityka dochodów, administrowanie cen, protekcjonistyczna polityka handlowa), a w mniejszym stopniu realnej[30]. Państwo angażowało się (pośrednio i bezpośrednio) w przedsięwzięcia, których ekonomiczna opłacalność była wątpliwa. Stworzono więc system restrykcji importowych oraz subsydiów chroniących rodzące się gałęzie przemysłu (oraz rolnictwo), co jednak doprowadziło do pewnej izolacji Finlandii. Wzrost ingerencji państwa osłabił też mechanizm rynkowy oraz zdolności autoregulacyjne gospodarki.

W długim okresie można zauważyć pewien pozytywny wpływ reparacji na gospodarkę. Wymusiły one bowiem wzrost inwestycji i obniżenie konsumpcji. Spowodowały także wyższe tempo wzrostu, sprawiły, że Finlandia musiała wejść (choć wiązało się to z przymusowymi wyrzeczeniami społeczeństwa) na „ścieżkę przyspieszonego wzrostu", co sprawiło, że obecnie należy ona do 10 najbogatszych państw wśród krajów OECD, wyprzedzając m. in. Francję i Kanadę.

4. REPARACJE A PRZEMIANY STRUKTURY GOSPODARKI

Wzrost gospodarczy jest związany, a zarazem przyspieszany zmianami strukturalnymi. Są one wynikiem wspólnego oddziaływania czynników

[29] E. Laurila, *The Trend...*, s. 46.

[30] Wprawdzie w roku 1938 sektor publiczny wchłaniał w postaci podatków, zysków, itd. ok. 20% produktu narodowego, a w latach 1953–1955 – 33–37%, to jednak udział wydatków rządowych w dochodzie, który w 1938 r. wynosił 13%, po wzroście w 1945 r. do 38,5% spadł do 27,5% w 1948 r. i 23,5% w 1951 r. Udział państwa w inwestycjach wynosił ok. 20%, za: *Finlandia*, s. 98.

popytowych i podażowych. Oprócz tych obiektywnych czynników dotyczących konsumpcji i produkcji na proces przemian struktury mogą wpływać także inne specyficzne czynniki.

W przypadku Finlandii czynnikiem tym były reparacje. Ponieważ jednak czynniki te występowały jednocześnie, precyzyjne określenie, w jakim stopniu przemiany były rezultatem reparacji, a w jakim czynników obiektywnych, jest niezwykle trudne. Okres trwania reparacji jest zdecydowanie zbyt krótki, by badać zachodzące w nim przekształcenia struktury. Badanie takie utrudnia także brak dokładnych i porównywalnych danych. Dlatego też możliwe jest jedynie zarysowanie przemian, jakie dokonały się w przemyśle fińskim pod wpływem reparacji.

Industrializacja Finlandii rozpoczęła się dopiero w latach sześćdziesiątych XIX w. i dotyczyła głównie przemysłu drzewnego, potem także papierniczego. Duże nakłady inwestycyjne spowodowały, że przed II wojną światową GDP *per capita* był o ok. 1/3 wyższy od średniej europejskiej. Mimo tego poziom konsumpcji był relatywnie niski. Ponad połowa zatrudnionych czerpała swe dochody z rolnictwa i leśnictwa. Produkcja przemysłowa wytwarzała zaledwie 1/4 produktu narodowego netto[31]. Udział przemysłu drzewno-papierniczego w produkcji przemysłowej wynosił w 1938 r. 40%, a przemysłu metalowego i maszynowego 17,2%[32]. Ich udział w eksporcie wynosił odpowiednio 82% i 3,5%[33].

Struktura dostaw narzucona przez ZSRR (patrz tab. 1) nie pasowała, jak widać, ani do struktury, ani do możliwości eksportowych gospodarki. Wymusiło to więc szybki rozwój przemysłu metalowo-maszynowego.

Bezpośrednim stymulatorem przemian, jakie miały dokonać się w gospodarce było państwo, gdyż ono zobowiązane było do zapewnienia należytej podaży dóbr reparacyjnych.

Głównym elementem oddziaływania państwa na strukturę podaży były zamówienia rządowe wspomagane preferencyjnymi kredytami oraz systemem licencji importowych, który zapewniał niezbędne surowce i półprodukty dla przedsiębiorstw produkujących na potrzeby reparacji. Przyczyniło się to w dużym stopniu do silnego rozwoju przemysłu metalowego i maszynowego, których produkcja rosła szybciej niż ogólna produkcja przemysłu. Tylko w latach 1946–1947 liczba stoczni zwiększyła się z 5 do 16, a doków z 10 do 66[34]. Udział przemysłu metalowego i maszynowego w produkcji przemysłowej wzrósł z 17,2% w 1938 r. do 25,7% w 1953 r. Zatrudnienie wzrosło zaś z 20,9% do 31,8% ogółu zatrudnionych w przemyśle[35].

---

[31] E. Laufila, *Finland's...*, s. 30.

[32] *Finlandia*, s. 81.

[33] O. Kaila, *The Breakthrought of Industrialization and Today's Economics Situation in Finland*, „Kansallis-Osake-Pankki" 1974, aneks 2, s. 16.

[34] R. Rossi, *Th Finnish...*, s. 6.

[35] *Finlandia*, s. 81.

O ile reparacje wpłynęły dodatnio na rozwój przemysłu ciężkiego, to tym samym spowodowały one stagnację w innych branżach. Stało się tak, gdyż nakłady inwestycyjne, jak też surowce, energię i siłę roboczą kierowano głównie do przemysłu ciężkiego kosztem innych gałęzi. Dotknęło to szczególnie kapitało- i energochłonny przemysł drzewno-papierniczy. W latach 1938–1953 udział przemysłu drzewnego w produkcji przemysłowej spadł z 16,5% do 13,3%, a papierniczego z 23,5% do 15,8%[36]. Przedwojenny poziom produkcji przemysłu drzewnego osiągnięto w 1948 r., a przemysłu papierniczego w 1950, na co duży wpływ wywarła redukcja zobowiązań z 1948 r., która pozwoliła skierować dodatkowe środki na rozwój tej branży.

Ogólnie jednak zanotowano znaczny wzrost produkcji przemysłowej (w latach 1945–1951 o 100%), co sprawiło, że do 1/3 wzrósł udział sektora II w wytworzeniu dochodu narodowego[37]. Ten znaczny wzrost produkcji przemysłowej był efektem (szczególnie w latach 1945–1948) dużych nakładów inwestycyjnych oraz wzrostu zatrudnienia. W późniejszych latach wzrost produkcji był w dużej mierze spowodowany wzrostem wydajności pracy wynikającej m. in. z przesunięcia (po 1948 r.) części siły roboczej i kapitału do tradycyjnych gałęzi, gdzie istniały niewykorzystane moce wytwórcze, a wydajność pracy była wysoka. Zatrudnienie w przemyśle w latach 1948–1952 wzrosło tylko ok. 3%[38], a produkcja o ok. 32%.

Zmianom struktury gospodarki towarzyszyły także zmiany w handlu zagranicznym, na które pewien wpływ wywarły reparacje. Spowodowały one bowiem wzrost produkcji wyrobów przemysłu maszynowego, które po zakończeniu dostaw reparacyjnych stały się przedmiotem eksportu. Ich udział w eksporcie wzrósł z ok. 3,5% w 1938 r. do ok. 15% w latach pięćdziesiątych. Nadal jednak dominowały wyroby przemysłu drzewnego i papierniczego. Reparacje przyczyniły się też do rozwoju wymiany handlowej z ZSRR tak, że udział ZSRR w fińskim eksporcie wzrósł z 0,5% w 1938 r. do 21,5% w 1945 r.[39]

Reparacje wojenne wywarły pewien wpływ na przekształcenia struktury gospodarki fińskiej. Nadmierna i zbyt szybka rozbudowa przemysłu ciężkiego doprowadziła do dysproporcji w rozwoju gospodarczym.

5. ZAKOŃCZENIE

Reparacje wojenne odegrały dużą rolę w rozwoju gospodarki fińskiej w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Ich realizacja

[36] Tamże.

[37] „Unitas" 1954, No. 2.

[38] Obliczono na podstawie: *National Accounting in Finland in 1948–1964*, Helsinki 1968, s. 34–35.

[39] *Finlandia*, s. 81.

wymusiła spadek konsumpcji i wzrost nakładów inwestycyjnych, przyczyniła się także do wzrostu zadłużenia zagranicznego. Bardzo surowe warunki reparacji w połączeniu z trudną sytuacją gospodarczą i polityczną sprawiły, że społeczno-gospodarcze koszty reparacji były wysokie. Wystąpiła duża inflacja, głęboka nierównowaga rynkowa, co bardzo niekorzystnie odbiło się na warunkach życia Finów. Znaczna (nieuzasadniona ekonomicznie) rozbudowa przemysłu ciężkiego miała wiele negatywnych następstw w późniejszych latach. Były one jedną z przyczyn, dla których mimo wyższej niż w krajach OECD (z wyjątkiem Japonii) stopy wzrostu gospodarczego, stopa życiowa aż do lat osiemdziesiątych pozostawała na relatywnie niskim poziomie.

Reparacje miały też pewne pozytywne następstwa. Przyspieszały one bowiem proces rozwoju i specjalizacji pewnych branż przemysłu (np. produkcja lodołamaczy), ponadto przyczyniły się do rozwoju specyficznych stosunków gospodarczych z ZSRR.

Reparacje wojenne stanowiły bardzo poważny problem dla gospodarki fińskiej po II wojnie światowej, a ich realizacja kosztowała Finów wiele wysiłku i poświęceń. Duża dynamika gospodarki Finlandii sprawiła, iż zdołano uporać się z negatywnymi następstwami reparacji. Z perspektywy 40 lat można więc ocenić, że reparacje nie wywarły dużego wpływu na rozwój gospodarczy. Nadal bowiem dominującą rolę odgrywa przemysł drzewno-papierniczy oraz przemysł produkujący urządzenia związane z leśnictwem i papiernictwem. ZSRR utracił zaś stopniowo swą ważną rolę jako partner handlowy Finlandii.

Tak więc, choć istotne po wojnie, obecnie reparacje wojenne należą już do historii i nie mają wpływu na sytuację gospodarczą tego bogatego kraju.

Jarosław Neneman

ECONOMIC ASPECTS OF FINNISH WAR REPARATIONS

The author discusses the influence exerted on the Finnish economy by the war reparations paid to the USSR in 1944–1952.

The first section of the paper deals with the genesis, course and material structure of the reparations. Next the impact of reparations on economic growth in the demand and supply concepts is discussed. The author proves that the post-war economic growth in Finland was determined by supply factors and he describes in detail the influence of reparations on this growth. The final section is concerned with the impact of reparations on changes in the structure of the Finnish economy.

The reparations played a certain role in the economic development although at present they have a very small influence on the Finnish economy.